

RECENZJE, OMÓWIENIA, NOTY

Jiří Marvan, *Čeština tisíciletá. Zrod slovanského jazykového prostředí uprostřed Evropy*. Vyd. 3., česky 2., částečně přepracované, Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně; Voznice: Leda, 2012. ISBN 978–80–7414–448–6, 978–80–7335–298–1.

Rozsáhlou studii významného slavisty a baltisty profesora Jiřího Marvana vydalo v roce 2012 nakladatelství Leda ve spolupráci s Univerzitou J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Jedná se o třetí vydání, jež je upravenou verzí dvou předcházejících titulů. Původní práce z let 1965–1966 nemohla z politických důvodů v tehdejší Československu vyjít, proto byla jako první publikována ve Spojených státech amerických v roce 1979 její anglická verze *Prehistoric Slavic Contraction* (University Park; London: The Pennsylvania University Press, 1979). Druhé a zároveň první české vydání vyšlo v roce 2000 v nakladatelství Academia pod názvem *Jazykové milénium, Slovanská kontrakce a její český zdroj*.

Názvy prvních dvou vydání naznačují autorův předmět bádání. Kniha Jiřího Marvana představuje fenomén slovanské kontrakce – jazykového procesu, při kterém se ze dvou krátkých vokálů stává jeden dlouhý. Díky tomuto jevu, který se začal uplatňovat na přelomu 9. a 10. století, se ze společného slovanského prajazyka (praslovanštiny) začaly vydělovat jednotlivé západoslovanské a jihoslovanské jazyky a dialekty, včetně češtiny.

Autor v celém díle zdůrazňuje vnitrojazykový přístup ke zkoumání kontrakce. Analyzuje ji v rámci vnitřní sféry jazyka (endosféry), která představuje systém nezávislý na čase a prostoru vnějšího světa. Navazuje tak na strukturalistický přístup k jazyku Pražské lingvistické školy. Tato metoda umožňuje autorovi rekonstruovat jazyk ještě ve starší podobě, než jakou ji známe z prvních písemných památek.

Kniha je rozdělena na šest základních částí. První čtyři pojednávají o kontrakci jako takové. Autor v nich popisuje prostředí, ve kterém se kontrakce zrodila, a vymezuje zde její teritorium. Za ohnisko, ze kterého se tento fenomén šířil dál po kontrakčním areálu (polokruhu o průměru 1000 km), považuje české území, kde se kontrakce začala projevovat ještě před zánikem Velkomoravské říše. Tento zásadní jev, jež měl za následek zánik praslovanštiny, tak nejintenzivněji zasáhl právě rodící se češtinu. Proces kontrakce v jejím ohnisku trval přibližně do začátku 11. století. Na periferii byl ukončen ještě o sto let později. Autor definuje šest stadií kontrakce a objasňuje, jak se

tato původně spontánní a povrchová změna stala komplexní změnou systémovou. Následně pojednává o vlivu kontrakce na stávající jazykový systém (popisuje například vznik kontrakční délky nebo kontrakční morfologie) a analyzuje její dopad na další jazykový vývoj na celém kontrakčním území. Pátá část předkládá popis toho, jak kontrakce zasáhla čtyři vybrané slovanské jazyky (češtinu, slovenštinu, slovinštinu a zaniklou polabštinu) a jak ovlivnila jejich další vývoj. Najdeme zde také informace o slovinských Frizinských památkách, základním textu, o který se autor při rekonstrukci opírá. V poslední části se autor věnuje problému kontrakce v nekontrakčních východoslovanských jazycích. Na příkladu ukrajinštiny uvádí, že i zde je v malé míře kontrakce doložena, přestože k ní začalo docházet až od poloviny 14. století. Na otázku souvislosti stále živého severoruského stahování s původní slovanskou kontrakcí však podle autora bude možné odpovědět až na základě dalšího výzkumu.

Autor se při vlastní rekonstrukční činnosti kriticky vymezuje vůči starším poznatkům svých kolegů a na mnoha místech studie jejich teze uvádí a analyzuje. Své závěry dokládá řadou konkrétních příkladů, a to nejen v češtině, ale také v ostatních kontrakčních jazycích, které mezi sebou intenzivně porovnává. Přestože se problematika kontrakce může jevit jako vysoce odborná, a tedy těžko přístupná širší veřejnosti, nabízí studie Jiřího Marvana zajímavou četbu také pro nejęazykovědce. Zejména její úvod, závěr a dovětek představují a shrnují nejdůležitější fakta a osobitým způsobem čtenáře vtahují do světa jazyka. Základní body jsou navíc v různých kapitolách opakovaně analyzovány, což umožňuje se na danou informaci podívat z několika úhlů.

Pozitivním aspektem knihy je její systematické členění, které čtenáři umožňuje se rychle orientovat v textu. Ten je doplněn mapami, schématy a tabulkami, jež předkládaná fakta shrnují a ilustrují a zároveň je zpřístupňují v přehledné formě. Tučný text slouží k rychlé orientaci v základních informacích, petit naopak nabízí doplňující poznatky. Součástí textu je také anglicky psaný obsah a resumé, glosář specializovaných pojmů a termínů, rejstříky jmen, jazyků a také slov a tvarů rozdělených podle jednotlivých jazyků.

Kniha Jiřího Marvana je bezpochyby velkým přínosem pro slavisty, ale i pro bohemisty v širším slova smyslu a další jazykovědce se zájmem o slovanské jazyky. Vykresluje barvitý obraz slovanské kontrakce a krok po kroku odhaluje, jak se zrodila čeština, následována dalšími jazyky a dialekty. Pro autora však jazyk není pouhým předmětem bádání vědců. Je to dar, který již 1000 let spoluutváří naši kulturu a historii, a také jeden „z prostředků jak obnovit vnímání duchovní perspektivy společnosti, její duchovní síly a neméně její duchovní ekologie”. Tato kniha je inspirativním čtením pro všechny, kdo s autorem tento názor sdílí.

Veronika Vážanová, Praha